

Вознюк Андрій

Дудоров Олександр

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ

Статтю присвячено аналізу окремих положень Закону України від 4 червня 2020 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». Наголос зроблено на проблемах тлумачення положень Кримінального кодексу України, пов'язаних із запровадженням категорії злочинного впливу і деяких похідних від нього понять.

Ключові слова: *організована злочинність, злочинна спільнота, злочинна організація, злочинний вплив, вор в законі.*

The article covers analysis of certain provisions of the Law of Ukraine of June 4, 2020 «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Liability for Crimes Committed by the Criminal Community». Emphasis has been placed on the issues of interpretation of the provisions of the Criminal Code of Ukraine related to the introduction of the «criminal influence» category and some concepts derived from it.

Keywords: *organized crime, criminal community, criminal organization, criminal influence, thief in law.*

Статья посвящена анализу отдельных положений Закона Украины от 4 июня 2020 г. «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно ответственности за преступления, совершенные преступным сообществом». Акцент сделан на проблемах толкования положений Уголовного кодекса Украины, связанных с введением категории преступного влияния и некоторых производных от него понятий.

Ключевые слова: *организованная преступность, преступное сообщество, преступная организация, преступное влияние, вор в законе.*

Вступ. Не всі сучасні держави світу адекватно оцінюють загрозу від діяльності організованих злочинних об'єднань, які в умовах розповсюдження корупції поширюють сферу своїх інтересів, проникають в органи влади як на місцевому, регіональному, так і загальнодержавному рівні, встановлюють «наглядачів», а інколи навіть підміняють окремі функції держави та місцевого самоврядування. До таких держав, на жаль, є підстави віднести й Україну – передусім через незавершене (перманентне) реформування сфери кримінальної юстиції й істоті недоліки, допущені під час цього реформування. Нині вітчизняні правоохоронні органи не можуть повною мірою впоратись із сучасними масштабами злочинності в державі. З цього приводу в юридичній літературі зазначається, що результат роботи

правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю перестав бути адекватним обсягу і рівню витрачених зусиль; правоохоронні органи не встигають своєчасно й ефективно реагувати на зміну якості організованої злочинності і появу нових видів злочинів; органи правопорядку за такої стратегії боротьби зі злочинністю не встигають стримувати її зростання [1, с. 413]. Вказаний стан речей зумовлений комплексом причин, зокрема корумпованістю окремих представників системи кримінальної юстиції, дефіцитом кваліфікованих кадрів, недостатнім рівнем матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, недоліками законодавства.

Трансформаційні зміни в структурі і системі організованої злочинної потребують удосконалення наявних і пошуку нових шляхів кримінально-правової протидії їй. До базових стратегій, задіяних державою щодо злочинних організацій, крім тотального знищення, використання і зрощування, належить і стримування. Його недостатня ефективність зумовлена з-поміж іншого тим, що боротьба зі злочинними організаціями ведеться тими ж методами і на тій самій правовій базі, що і з традиційними видами злочинів [2, с. 300–302]. З огляду на зазначене, виникла необхідність ревізії існуючих кримінально-правових інструментів, покликаних забезпечувати протидію організованій злочинності, та приведення їх у відповідність з кращими зарубіжними практиками.

Основний зміст. З метою припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «злочинців у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот, був розроблений проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (реєстр. № 2513 від 2 грудня 2019 р.). У пояснювальній записці до цього законопроекту зазначається, що організована злочинність, а також особи, які здійснюють її організацію та керівництво, – «злочинці у законі», формують в Україні типове для держав колишнього СРСР злочинне середовище. Воно характеризується наявністю жорсткого кодексу поведінки, сталих кримінальних традицій, високим рівнем організованості, ієрархічності, закритості і конспіративності. Ухвалення законопроекту, вважали його розробники (а він був внесений до Верховної Ради України (далі – ВРУ) Президентом України), посилить ефективність протидії правоохоронних органів організованій злочинності,

сприятиме зменшенню впливу на важливі суспільні та політичні процеси з боку «злочинців у законі», зниженню соціальної напруги, зростанню довіри населення до правоохоронних органів та держави в цілому, стабілізації суспільно-політичної обстановки в державі тощо [3]. В умовах зростання загроз від організованої злочинності законодавчі ініціативи є необхідними, однак, вони мають бути продуманими, адекватними і життєздатними. Згаданий законопроект під уточненою назвою («Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою») ухвалено 4 червня 2020 р. як Закон України (далі – Закон від 4 червня 2020 р.). Час покаже, наскільки затребуваними правозастосувачами стануть відповідні законодавчі новели.

Кримінально-правова складова Закону від 4 червня 2020 р. вже піддавалась оцінці (зазвичай критичній) представниками як правничої науки, так і громадянського суспільства. Ми також вирішили висловитись з цього приводу, і спонукали до такого рішення три обставини.

По-перше, інколи критика Закону від 4 червня 2020 р. (а вона, на наше переконання, має бути виваженою) межує з абсурдом. Так, стверджується, що «жодні офіційні акти та/або документи, які б могли підтверджувати факт наявності такого статусу у особи (йдеться про статус «вора в законі» – *авт.*), просто не існують» [4]. Хотілось б дізнатись у авторів цього висловлювання, які, на їхню думку, «акти та/або документи» мали б засвідчувати набуття конкретною особою відповідного статусу у злочинній ієрархії.

По-друге, вже сьогодні можна констатувати активність правоохоронців у вказаній сфері. Цю обставину ми пов'язуємо насамперед з організаційним чинником – створенням у жовтні 2019 р. у структурі Національної поліції України нового підрозділу – Департаменту стратегічних розслідувань (ДСР) як міжрегіонального територіального органу і посиленням роботи з протидії організованим групам, злочинним організаціям, «злочинцям в законі» та іншим кримінальним авторитетам.

По-третє, питання оптимізації кримінально-правового інструментарію, за допомогою якого здійснюється протидія такому феномену, як організована злочинність, продовжує стояти на порядку денному. Так, у розділі 5.5 проекту нового КК України «Злочини проти безпеки суспільства від діяльності злочинних організацій» (контрольний текст станом на 29 березня 2021 р.) розміщено ст. 5.5.2 «Злочинне лідерство». З її тексту випливає, що розробники проекту, певною мірою

сприймаючи ідеї, які призвели до ухвалення Закону від 4 червня 2020 р., водночас рухаються власним шляхом удосконалення законодавства, присвяченого протидії організованій злочинності. У згаданій проєктованій статті йдеться не просто про набуття особою певного статусу у злочинній ієрархії (тобто про небезпечний стан особи, що у сучасних умовах є неприйнятним), а про своєрідну організаційно-управлінську діяльність, що відтворює і розширює злочину поведінку, є «корисною» (потрібною) для консолідації злочинного середовища, тобто про конкретні дії, вчинення яких уможлиблює висновок про належність особи до розряду злочинних лідерів.

Вимушені зробити таке застереження: ми проти вживання у тексті кримінального закону жаргонізмів, неприйнятних літературній українській мові. Навіть КВК України (ч. 4 його ст. 117) забороняє засудженим вживати жаргонні слова. Проти запровадження у кримінальний закон слів, які характеризуються експресивним забарвленням та є притаманними носіям відповідної субкультури, виступали і парламентські експерти. У висновку ГНЕУ Апарату ВРУ на законопроект, ухвалений як Закон від 4 червня 2020 р., вказувалось з-поміж іншого на те, що запропонована дефініція «злочинців в законі» відображає систему цінностей злочинців та є одним із проявів жаргону, яким користуються учасники кримінального світу. Введення цього поняття у царину кримінального законодавства не тільки свідчить про фактичну легітимізацію злочинної культури, а й містить низку оцінних понять. Ми, однак (усупереч правилам української лінгвістики), вимушені надалі використовувати жаргонізми з урахуванням того, що вони «завдяки» зусиллям парламентаріїв стали термінологією чинного Кримінального кодексу України (далі – КК), а відтак потребують тлумачення.

На підставі Закону від 4 червня 2020 р., зокрема, зазнала змін ст. 255 КК, яка наразі має назву «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній». Однією із новел стало запровадження кримінальної відповідальності за створення злочинної спільноти. Злочинна спільнота як своєрідна «кримінальна надорганізація» – це, з огляду на законодавчу вказівку (ч. 4 ст. 255 КК), об'єднання двох чи більше злочинних організацій. У законопроекті, ухваленому після доопрацювання як Закон від 4 червня 2020 р., йшлося про доповнення ст. 28 КК частиною 5, яка містила визначення злочину, вчиненого злочинною спільнотою (мався на увазі злочин, скоєний стійким ієрархічним

об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), учасником, організатором, керівником та/або координатором якої є «злочин у законі»). У висновку ГНЕУ Апарату ВРУ на законопроект зверталась увага на те, що така зміна ст. 28 КК не дає можливості провести чітке розмежування «злочинної організації» та «злочинної спільноти» як суміжних форм співучасті. Фактично доказування вчинення кримінального правопорушення злочинною спільнотою зводилось б до встановлення факту наявності у складі відповідної форми співучасті «злочин у законі». Натомість окремі дослідники відсутність закріпленого в ст. 28 КК визначення злочинної спільноти називають вадою Закону від 4 червня 2020 р. [5, с. 227; 6]. Загалом поділяючи позицію парламентських експертів, водночас зауважимо, що недоліком відповідного нормативного формулювання (ч. 4 ст. 255 КК) є неврахування тієї обставини, що до складу злочинної спільноти можуть входити й організовані групи. Цікаво, що під час підготовки до другого читання законопроекту, ухваленого як Закон від 4 червня 2020 р., народним депутатом України І. Фрісом, переконаним в якісній відмінності злочинної спільноти від злочинної організації, висувалась пропозиція доповнити ст. 28 КК частиною 5 відповідного змісту («Злочин визнається вчиненням злочинною спільнотою, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох організованих злочинних груп або злочинних організацій»), однак ця пропозиція не знайшла підтримки у стінах ВРУ.

Чи не найбільше питань виникає у зв'язку з виокремленням на підставі Закону від 4 червня 2020 р. такої особливо кваліфікуючої ознаки злочину, передбаченого ст. 255 КК, як вчинення його особою, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі» (ч. 5 ст. 255 КК). У межах цього особливо кваліфікованого складу злочину об'єднано поведінку різних суб'єктів – менш небезпечної особи, яка здійснює злочинний вплив, та іншої, більш небезпечної особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у т. ч. у статусі «вора в законі». Вказану обставину, на перший погляд, можна було б враховувати під час призначення покарання – як показник ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).

Під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у т. ч. у статусі «вора в законі», у статтях 255, 255¹, 255³ КК слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим

якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив (п. 2 примітка ст. 255 КК). Надавши таку дефініцію, законодавець порушив вимоги формальної логіки, створивши «коло у визначенні»: те, що визначається, не має повторюватись в його визначенні ані прямим чином, ані опосередковано [5, с. 228]. Для суб'єктів підвищеного злочинного впливу обов'язковим є особисте здійснення злочинного впливу, а також координація злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. Для констатації наявності статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі «вора в законі», необхідно встановити: 1) здійснення ним злочинного впливу; 2) здійснення злочинного впливу іншими двома чи більше суб'єктами; 3) координацію суб'єктом підвищеного злочинного впливу злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

Поняття суб'єкта підвищеного злочинного впливу є ширшим, ніж поняття «вор в законі». Останній є різновидом суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Ні з формулювання, закріпленого у ч. 5 ст. 255 КК, ні з п. 2 примітки цієї статті КК не випливає, що категорія «вор в законі» охоплює всі три поняття: «особа, яка здійснює злочинний вплив»; «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного впливу»; «вор в законі» [7, с. 213]. Навпаки: не кожна особа, яка здійснює злочинний вплив і навіть не кожна особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного впливу, є, за задумом нашого законодавця, «вором в законі». При цьому для кваліфікації дій особи, яка перебуває у статусі «вора в законі», за ч. 5 ст. 255 КК немає потреби у додатковому встановленні статусу «вора в законі» – достатньо довести перебування особи у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Використовуючи відповідний зворот, законодавець, вочевидь, «зіграв на випередження» – спробував відреагувати на майбутні труднощі правозастосування, пов'язані з визнанням конкретної особи «вором в законі», поняття якого до того ж у сучасних умовах трансформується. Виявляється, зокрема, що на сьогодні публічне заперечення своєї належності до числа «воров в законі» може і не тягнути санкції до особи з боку злочинського співтовариства. Про серйозні труднощі доказування того, що певна особа є «злочинцем в законі», пишуть окремі дослідники [6]. З іншого боку, існує успішний досвід застосування розроблених МВС Грузії доказових стандартів щодо встановлення належності певної особи до числа «ворів в законі» [8, с. 45].

Закріплене в ч. 5 чинної редакції ст. 255 КК формулювання, на нашу думку, не повною мірою узгоджується з виробленими теорією кримінального права вимогами до змісту кваліфікуючих ознак як засобу диференціації кримінальної відповідальності. Однією з таких вимог є нехарактерність відповідного варіанту поведінки, тобто ознака, якій надається властивість кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої), не повинна бути нормою для більшості певного кримінального правопорушення. При цьому створення і керівництво злочинною організацією або злочинною спільнотою, каране за ч. 1 і ч. 4 ст. 255 КК, відповідно, передбачає вчинення вказаних дій саме і тільки суб'єктом злочинного впливу – без нього особа вказані дії здійснити просто не спроможна. Виходить, що розглядувана особливо кваліфікуюча ознака може (має) вбачатись у будь-якому випадку вчинення дій, зазначених у ч. 1 і ч. 4 ст. 255 КК, що змушує, так би мовити, автоматично кваліфікувати скоєне вже за ч. 5 цієї статті КК. Зі сказаного випливає, що у розглядуваній частині кримінальний закон потребує не буквального, а обмежувального тлумачення: вважаємо, що за ч. 5 ст. 255 КК підлягає відповідальності лише «вор в законі» і «прирівняний» до нього суб'єкт підвищеного злочинного впливу.

Законопроектом, ухваленим як Закон від 4 червня 2020 р., пропонувалось встановити кримінальну відповідальність за перебування особи в статусі «злочинця в законі» (ч. 2 ст. 255-1 КК у редакції проекту). Мабуть, на такий крок розробників законопроекту надихнув зарубіжний досвід: відмітною ознакою кримінального законодавства Грузії та РФ є встановлення відповідальності за зайняття особою високого становища у злочинній ієрархії. Згадана ініціатива, однак, зазнала жорсткої критики з боку фахівців ГНЕУ Апарату ВРУ, які стверджували, що самі по собі належність особи до певної групи чи спільноти (навіть злочинного спрямування), зайняття нею особливого становища у відповідному середовищі, що не знайшли реалізації в об'єктивній дійсності у вигляді суспільно небезпечного діяння, не можуть бути визнані злочином. Покарання, яке є найтяжчою з тих правових санкцій, які можуть бути застосовані до певної особи, має застосовуватись не за «статус» чи «стан» певної особи, а за діяння, які завдають шкоди або створюють загрозу заподіяння шкоди правопорядку.

Як бачимо, у цьому разі законодавець певною мірою відреагував на критику парламентських експертів, бо не запровадив самостійну кримінальну відповідальність за перебування у відповідному

специфічному статусі, а визнав останній особливо кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ст. 255 КК. Формулювання її ч. 5 «Дії, передбачені ...» (далі – за текстом) не дозволяє погодитись із твердженнями про те, що під ознаки складу аналізованого злочину «підпадає просто фізична присутність «вора в законі» на території України... само по собі перебування особи у статусі «вора в законі» на території України становить злочин» [9]. Фактично у чинній редакції ст. 255 КК знайшов відбиття теоретичний підхід, згідно з яким: не можна розширювати існуюче поняття підстави кримінальної відповідальності і злочину для того, щоб вони не суперечили нормам Особливої частини КК щодо регламентації особливих взаємовідносин у так званому злочинному світі; статус «злочинця у законі» як певна специфічна ознака, що охоплюється умислом всіх співучасників, *de lege ferenda* може бути покладено в основу визначення спеціального суб'єкта як ознаки кваліфікованого складу злочину у ст. 255 КК [10, с. 373]. До слова, ставлення російських науковців до ст. 210.1 КК РФ, яка починаючи з 1 квітня 2019 р. передбачає відповідальність за зайняття особою вищого становища в злочинній ієрархії, є діаметрально протилежним. Якщо частина дослідників загалом позитивно оцінює таку законодавчу новелу [11, с. 11–16; 12, с. 465–476, 13, с. 81–85], та чимало інших авторів, виходячи з того, що згаданою кримінально-правовою заборonoю запроваджено відповідальність не за суспільно небезпечне діяння, а за неприйнятну для держави властивість особи, пропонують виключити ст. 210.1 із КК РФ [14, с. 34–44; 15, с. 41; 16, с. 725, 728–729].

На підставі Закону від 4 червня 2020 р. КК було, зокрема, доповнено ст. 255¹, яка встановлює відповідальність за умисне встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу за відсутності ознак, зазначених у ч. 5 ст. 255 цього Кодексу. При цьому для інкримінування ч. 5 ст. 255 КК слід встановити ознаки, зазначені у ст. 255¹ КК. Неможливість одночасного притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів злочинного впливу за двома заборонами (ст. 255 і ст. 255¹ КК) обумовлена положенням ч. 3 ст. 2 КК, відповідно до яких ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за одне і те саме кримінальне правопорушення більше одного разу (в нашому випадку за умисне встановлення або поширення злочинного впливу). Відсутність ознак, зазначених у ч. 5 ст. 255 КК, із погляду інкримінування ст. ст. 255¹ КК означає, що особа, яка умисно встановлювала або поширювала

злочинний вплив, не створювала злочинної організації, злочинної спільноти, не керувала злочинною організацією, її структурними частинами, злочинною спільнотою, не брала участі у злочинній організації.

Ілюструючи свою тезу про те, що Закон від 4 червня 2020 р. містить низку положень, які суперечать принципам юридичної визначеності і пропорційності, а отже, може бути визнаний неконституційним, М. Хавронюк моделює таку ситуацію. Будь-який безхатько, який користується повагою у своєму дворі серед інших безхатьків і підбурить одного з них до злісного ухилення від сплати аліментів, вчинить злочин, караний за ч. 1 ст. 255¹ КК [17]. У цьому ж контексті вказується на можливість розпочати кримінальне провадження за 255¹ КК щодо: письменника, який написав про Робін Гуда, адже це можна розуміти як посилення та поширення злочинного впливу, особливо якщо прихильники твору обиратимуть таку ж модель поведінки; актора фільму, який через свої особисті якості і можливості так досконало та правдиво зіграв керівника злочинної організації, що тим самим здійснив вплив на свідомість особи, схиливши її до вчинення тяжких злочинів [6; 18; 19]. Залишається сподіватись на професійність і здоровий глузд правозастосувачів, а відтак на те, що окреслені (надумані?) прогнози не стануть реальністю, а тому до випадків (зокрема, засобами мистецтва) романтизації і героїзації кримінальної субкультури ст. 255¹ КК не застосовуватиметься. Принаймні до такої думки схиляє існуюча на сьогодні практика складання і вручення повідомлень про підозру за ст. 255¹ КК [20].

Висновки. Вище розглянуті лише окремі кримінально-правові новели, запроваджені Законом від 4 червня 2020 р. Однак, навіть із запропонованого стислого аналізу зрозуміло, що нові нормативні положення, спрямовані на протидію суб'єктам, які займають вище становище у злочинній ієрархії, є складними для застосування, частково неоднозначними і дискусійними. Незважаючи на це, розглядувані новели загалом мають (повинні мати) позитивний ефект, адже вони передбачають елементи впливу на лідерів злочинного світу, зокрема уможлиблюють притягнення їх до кримінальної відповідальності за прояви соціально неприйнятної поведінки. У черговий раз переконуємось у тому, що не може бути кримінального закону, в якому б всі норми були побудовані з дотриманням омріяної чіткості – без певної невизначеності не обійтись. За таких обставин особливу значимість набуває професійне науково-

практичне коментування статей КК, змінених або включених до цього Кодексу на підставі Закону від 4 червня 2020 р. Слід пам'ятати і про те, що навіть якісний кримінальний закон не гарантує справедливого і виваженого правозастосування. Бо ефективність законотворення вимірюється передусім правозастосуванням: яким би не був закон, він може бути спотворений практикою його застосування [21]. Завершимо ж наші міркування висловлюванням Конфуція: коли я приїжджаю в чужу країну, я не запитую, добрі чи погані тут закони; я лише запитую, чи виконуються вони.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Жаровська Г.П. Транснаціональна організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, протидія: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. 568 с.
2. Уголовное право. Актуальные проблемы теории и практики: сборник очерков / под ред. В.В. Лунеева. Москва: Изд-во Юрайт, 2010. 779 с.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: пояснювальна записка до проєкту Закону України від 2 грудня 2019 р. № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506 (дата звернення: 15.04.2021).
4. Пристай Т., Мельников Д. Легітимація поняття «вор в законі» та іншої злочинної термінології: дієвий спосіб протидії організованим злочинності чи чергові декларативні норми? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravota-proces/legitimaciya-ponyattya-vor-v-zakoni-ta-inshoyi-zlochinnoyi-terminologiyi-dieviy-sposib-protidiyi-org.html> (дата звернення: 15.04.2021).
5. Юртаєва К.В., Романів Р.Р. Компаративно-критичний аналіз положень КК України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 220–232.
6. Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 17–30 лип. 2020 р., № 28–29.
7. Копйова І.А., Ципишук К.В. Щодо доцільності введення категорії «вор/злочин в законі» в кримінальне законодавство України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 209–219.
8. Трунцевский Ю.В., Сухаренко А.Н. Правовое регулирование борьбы с «ворами в законе» в странах СНГ. *Международное публичное и частное право*. 2016. № 5. С. 43–47.
9. Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020). URL: <http://khpg.org/1595421303> (дата звернення: 15.04.2021).
10. Кваша О.О., Гацелюк В.О., Перемот С.В. Проблеми внесення поняття «злочин в законі» до Кримінального кодексу України. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 366–376.

11. Борков В. Занятие высшего положения в преступной иерархии: начало, содержание и конец преступления. *Уголовное право*. 2019. № 4. С. 11–16.
12. Бурлаков В.Н., Щепельков В.Ф. Лидер преступного сообщества и основание ответственности: постмодерн в уголовном праве. *Всероссийский криминологический журнал*. 2019. Т. 13. № 3. С. 465–476.
13. Скобликов П. Занятие высшего положения в преступной иерархии: статус или деяние? *Уголовное право*. 2019. № 6. С. 81–85.
14. Егорова Н.А., Егоров А.Г. Уголовная ответственность за занятие высшего положения в преступной иерархии: продолжение дискуссии. *Вестник Волгоградской Академии МВД России*. 2020. № 1. С. 34–44.
15. Топильская Е.В. Об особенностях составов преступлений, предусмотренных статьями 210 и 210.1 Уголовного кодекса Российской Федерации. *Криминалист*. 2020. № 2. С. 40–43.
16. Якушева Т.В. Противодействие преступным сообществам (преступным организациям) и лидерам криминальной среды: деструктивные тенденции, поиск новых законодательных решений. *Всероссийский криминологический журнал*. 2020. Т. 14. № 5. С. 723–734.
17. ЦППР. Щотижневий аналіз подій 15–22 червня 2020 року. Кримінальний закон – двосічне лезо: з ним треба бути обережнішим. URL: <https://pravo.org.ua/ua/news/20874528-schotigeneviy-analiz-podiy-15--22-cherვნya-2020-roku#Кримінальний%20закон%20%20двосічне%20лезо:%20з%20ним%20треба%20бути%20обережнішим> (дата звернення: 15.04.2021).
18. Устинова А. Законопроект о «ворах в законе» как способ закрывать рты. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/01/28/7238526> (дата звернення: 15.04.2021).
19. Жаргон у законі – що може змінитись у ККУ? URL: <https://artius.ua/novini/zhargon-u-zakoni-shho-mozhe-zminitis-u-kku.html> (дата звернення: 15.04.2021).
20. Поліція повідомила про підозру злодію в законі та двом «смотрящим» по – їм загрожує до 15 років ув'язнення. URL: <https://hromadske.ua/posts/policiya-povidomila-pro-pidozru-zlodiya-v-zakoni-ta-dvom-smotryashim-yim-zagrozhuye-do-15-rokiv-uvyaznennya> (дата звернення: 15.04.2021).
21. Якість та ефективність законотворення: актуальні питання. *Голос України*. 18 лют. 2017 р. № 32.